

Referenties

Pinker, S. (2011). *Ons betere ik. Waarom de mens steeds minder geweld gebruikt*. Amsterdam/Antwerpen: Contact.

Ronde 6

Jeroen Clemens

Helen Parkhurst Almere / Universiteit van Amsterdam

Contact: contact@jeroenclemens.nl

Onlinegeletterdheid: aan de slag met ontwerpen, uitvoeren en onderzoeken

5

Het internet is tegenwoordig de dominante omgeving voor informatie en communicatie. En de samenleving vraagt dat je goed in staat bent om online te communiceren. Ik noem dat 'onlinegeletterdheid'. Maar het internet is een oceaan van ongestructureerde informatie, rijp en groen, in allerlei multimediale formaten, die ook nog elke seconde verandert.

Gebleken is dat onze leerlingen, hoewel ze als *digital natives* zijn opgegroeid met het internet en 24/7 online zijn, vaak niet goed zijn in zoeken, bronnen beoordelen en begrijpen, goede informatie kiezen en online communiceren. Kortom: hun onlinegeletterdheid schiet tekort. Sinds een paar jaar doe ik hier onderzoek naar als promovendus aan de UvA, naast mijn werk als leraar Nederlands.

Onlinegeletterdheid is een nieuwe opdracht en uitdaging voor het onderwijs, bij alle vakken, maar zeker bij Nederlands/taalonderwijs. Vorige jaren heb ik op HSN-conferenties al gesproken over wat onlinegeletterdheid is (literatuuronderzoek) en wat leraren Nederlands hiermee kunnen en willen (een *survey* onder leraren Nederlands) (Clemens 2014b).

Wat we zien, is dat steeds meer leraren beseffen dat het nodig is om onlinegeletterdheid in hun onderwijs te betrekken, maar dat ze niet goed weten hoe (Clemens 2014a). De onderwijscontext is hen daarbij ook niet erg behulpzaam. Referentieniveaus, eindtermen en schoolboeken noemen onlinegeletterdheid niet of nauwelijks en er is een Babylonische spraakverwarring over waar we het over hebben: 'digitale geletterdheid', 'informatievaardigheden', 'mediawijsheid', '21ste-eeuwse vaar-

digheden' en 'ICT-competenties'. Leraren wachten af, maar zouden in actie moeten komen.

Onlinegeletterdheid is een complex proces. Leerlingen moeten op school en daarbuiten actief, onderzoekend lezen en leren en ze gebruiken daar vooral het internet voor. Ze moeten informatie zoeken, vinden, evalueren, begrijpen en met die informatie tot kennis komen en die kennis communiceren. Maar de manier waarop informatie online wordt gedeeld, is heel anders dan via de traditionele, lineaire, papieren teksten. Teksten online zijn niet lineair, maar meestal hypertexten met heel andere kenmerken dan offline teksten. Hypertexten hebben geen inleiding, kern en slot, ze veranderen steeds en worden vaak in interactie met de lezers geschreven.

Uit onderzoek is gebleken dat je nieuwe en aanvullende vaardigheden en strategieën nodig hebt om online geletterd te zijn. De traditionele vaardigheden volstaan daar niet toe (Clemens 2014c; Coiro 2011; Leu et al. 2011). Online wordt een groot beroep gedaan op hogere-orde-vaardigheden, i.c. 'analyseren', 'evalueren', 'synthetiseren' en 'communiceren' en op nieuwe of veranderde taalvaardigheden. Voor het interpreteren van een pagina met zoekresultaten moet je nieuwe inferentivaardigheden hebben, het zoeken online vraagt andere zoekstrategieën, het beoordelen van websites vraagt een uitbreiding van kritisch lezen en de nieuwe versie van *de Volkskrant* vraagt andere strategieën dan de (papieren en online) lineaire variant van dezelfde krant. Ook moet er kennis zijn van nieuwe tekstsoorten en tekststructuren. De inleiding, de kern, het slot (oftewel: 'de vaste structuren') sluiten niet meer aan op nieuwe online tekstsoorten. Het onderwijs zou de leerlingen moeten leren "to use information to create new knowledge and to communicate new ideas far beyond the simple, literal understanding of a passage" (Leu et al. 2013a).

Voor het aanleren van onlinegeletterdheid is ook een nieuwe didactiek nodig. Gebleken is dat bijvoorbeeld leerlingen samen hardop laten lezen en zo strategieën expliciteren een heel goede didactiek is (Kiili 2006). De rol van de leraar verandert dan ook. Hij blijft heel belangrijk en is meer een coach die ook strategieën kan *modellen*. Dat is iets dat de meeste van ons nog moeten leren. De didactiek van teksten met vragen laten maken, voldoet in elk geval niet meer.

In het onderwijs moeten we aan het hele complexe taalvaardigheidsproces 'Verwerven', 'Verwerken' en 'Verstrekken' aandacht geven. Hierbij kijken we welke nieuwe vaardigheden en strategieën bij onlinegeletterdheid nodig zijn en hoe we daar les in kunnen geven. Dat betekent niet dat wat we doen in het reguliere taalonderwijs niet meer van nut is; wel dat het niet meer voldoende is. We kunnen dat zien als een interessante uitdaging: eindelijk is het aanleren van (lees)strategieën echt relevant en interessant, is kritisch lezen echt nuttig en kunnen we goed aansluiten op grotere leertaken, met name het maken van werkstukken in alle vakken. De transfer is makkelijker te maken

en misschien worden leerlingen hierdoor ook nog gemotiveerder voor ons vak, aangezien het nut nu duidelijker is.

Omdat leraren nog niet erg worden geholpen door de makers van leermateriaal, lijkt het een goed idee om zelf het voortouw te nemen. We beginnen dus zelf met het ontwerpen van lesmateriaal en didactiek voor onlinegeletterdheid. Dat is lastig en we hebben er maar beperkt tijd voor. Daarom stel ik voor dat we gaan samenwerken en elkaar aanvullen.

In deze workshop wil ik vooral bespreken hoe we op korte termijn het best aan de slag kunnen. Hierbij neem ik in eerste instantie de invalshoek van de leraar Nederlands. Hoe kan je aansluiten op je huidige lessen? Wat is heel belangrijk? Welke leermiddelen kan je gebruiken? Wat moet ik zelf maken en wat vraagt dat voor didactiek?¹ Een paar uitgangspunten hierbij:

1. We werken aan het volledige proces van onlinegeletterdheid ('Verwerven', 'Verwerken' en 'Verstrekken') en kijken naar alle vaardigheden die nodig zijn voor onlinegeletterdheid.
2. Binnen elk van die drie fasen formuleren we doelen en subdoelen. Dat kan vanuit verschillende invalshoeken:
 - a. *vanuit een probleem*: je constateert bijvoorbeeld dat leerlingen veel moeite hebben om goede bronnen te vinden bij het maken van een werkstuk; je ziet dat leerlingen niet kritisch zijn op zoekresultaten als ze online gezocht hebben...
 - b. *vanuit gestelde doelen*: je kunt kijken naar kerndoelen of eindtermen en kijken waar er uitbreiding en aanpassingen gewenst zijn.
 - c. *vanuit lesmateriaal*: je kijkt naar lacunes in je schoolboek of ander materiaal dat je nu gebruikt.
 - d. *vanuit het ontwerpschema*: je kiest een onderdeel waarvoor je het meest gemotiveerd bent.

Bijvoorbeeld: we kiezen als leerdoel 'de leerling kan op het internet efficiënt en effectief informatie zoeken en vinden, gerelateerd aan zijn leervraag'. Daarbinnen kunnen we weer kleinere doelen formuleren, bijvoorbeeld: 'de leerling kan goed zoekvragen formuleren', 'hij kan omgaan met zoekmachines en kan zoekresultaten interpreteren'...

3. In het ontwerpproces werken we samen. In mijn onderzoek werk ik al met proefscholen, en leraren uit Nederland en Vlaanderen hebben al gereageerd op mijn oproep op mijn edublog, www.jeroenclemens.nl. Binnenkort gaat deze ontwerpgroep van start. We bedenken samen hoe het proces zo goed mogelijk georganiseerd kan worden.

Naast het zelf ontwikkelen van lesmateriaal, is het natuurlijk ook nodig om steeds in gesprek te blijven met de officiële partners in het onderwijs: SLO, ministerie, examen-

makers en uitgevers. Onlinegeletterdheid moet een officieel onderdeel worden van het onderwijs. Deze partners zijn trouwens steeds meer bereid en geïnteresseerd om serieus te kijken naar de nieuwe vaardigheden die nodig zijn in de huidige digitale netwerkmaatschappij. Het is natuurlijk ook nodig dat de lerarenopleiders onlinegeletterdheid opnemen in hun curriculum, zodat nieuwe leraren goed beslagen ter ijs komen. Ook vanuit deze hoek komen steeds meer positieve geluiden om dat te gaan doen. Deze gesprekken vinden steeds meer plaats. Zie op mijn edublog voor de stand van zaken: <http://bit.ly/1Gif0MH>.

Onlinegeletterdheid moet uiteindelijk geïntegreerd worden in de vakken en nooit een apart vak zijn. Dus: onlinegeletterdheid moet worden opgenomen in het volledige curriculum en ook worden ingepast in ons taalbeleid.

Referenties

- Clemens, J. (2014a). *Eindrapport Survey onlinegeletterdheid*. Zoetermeer: Kennisnet, p. 1-19.
- Clemens, J. (2014b). "Online geletterdheid in de 21ste eeuw: een nieuwe uitdaging voor leraren Nederlands". In: A. Mottart & S. Vanhooren. *Achtentwintigste conferentie Onderwijs Nederlands*. Gent: Academia Press, p. 199-202.
- Clemens, J. (2014c). "Online tekstbegrip en online geletterdheid. Het nieuwe lezen, anders bekeken". In: *Levende Talen Magazine*, 4, p. 4-8.
- Coiro, J. (2011). "Predicting Reading Comprehension on the Internet: Contributions of Offline Reading Skills, Online Reading Skills, and Prior Knowledge". In: *Journal of Literacy Research*, 43 (4), p. 352-392.
- Kiili, K. (2006). "Towards a Participatory Multimedia Learning Model". In: *Education and Information Technologies*, 11 (1), p. 21-32.
- Leu, D.J., J.G. McVerry, I. O'Byrne, C. Kiili, L. Zawilinski, H. Everett-Cacopardo et al. (2011). "The new literacies of online reading comprehension: Expanding the literacy and learning curriculum". In: *Journal of Adolescent & Adult Literacy*, 55 (1), p. 5-14.

Noot

- ¹ Ik ben al gestart met een online ontwikkelgroep, waar ik ook over zal praten en mensen voor wil uitnodigen. Ga naar <http://jeroenclemens.nl> voor meer informatie.